

OBNOVA I REFORMA U DISKURSU HUSEIN EF. ĐOZE

Damir BABAJIĆ

Sažetak

Reformistički pokreti u islamskom svijetu reflektirali su se i na tlu Bosne i Hercegovine, prije svega putem naših studenata gdje su u značajnoj mjeri utjecali i na promjenu toka islamske misli kod nas. U životu bosanskohercegovačkih muslimana došlo je i do promjene odnosa u re-interpretaciji osnovnih izvora islama sa tradicionalističkih na modernističke obrasce, a samim tim dolazi i do promjene u načinu njegove primjene. Smjena kulturno-civilizacijskog kruga izaziva turbulencije unutar bošnjačkog korpusa gdje u takvim okolnostima preovladavaju reformističke ideje, uglavnom u drugoj polovini XX stoljeća. U društveno-političkom ambijentu socijalizma ideje vjerskog modernizma su jedino bile moguće, a njen glavni protagonista Husein ef. Đozo s pozicije vjersko-prosvetnog referenta Vrhovnog islamskog starješinstva davao je tim idejama prihvatljiva tumačenja islamskih propisa, pogotovu u davanju islamske legitimacije pojedinim društveno-političkim, pa i vjerskim akcijama unutar IVZ-e koje su se provodile u muslimanskim sredinama, prije svega stvaranje zemljoradničkih zadruga, akcija zekata i sadekatul-fitra i dr. Preovladava mišljenje da osnovne izvore islama treba tumačiti u svjetlu ljudskih potreba putem idžtihada. Stoga će se unutar ovog naslova pokušat ukazati na Đozino poimanje obnove i reforme, budući da je bio zagovornik obnoviteljskog i reformatorskog mišljenja u islamu kod nas.

Ključne riječi: Đozo, obnova, reforma, idžtihad.

Evidentno je da Husein Đozo pripada grupi islamskih učenjaka koji su dali nemjerljivi doprinos razvoju islamske misli i prakse i njihovoj reformi. Čitav njegov rad može se pozicionirati kao želja za reformom koja je svakako u sebi imala ideju modernističke orijentacije, inspirirana idejama vjerskog modernizma čuvenih alima Egipta poput: Muhammeda Abduhua, Rešida Rida`a, Mustafe Meragija i mnogih drugih značajnih alima koji su na islam gledali kao na živu ideju koja mora da bude prisutna gdje god se čovjek nalazio i koja mora da se primjećuje. Na liniji toga razmišljanja, Đozo kaže: "Smatram veoma sretnim okolnosti u mome životu i razvoju, čime se osobito ponosim, što sam bio učenik Šejh Mustafe Meragije, Šejh Mahmuda Šeltuta i Šejh Rešida Ridaa, neposrednih i odanih učenika Džemaluddina Afganije i Šejha Muhammeda Abduhua."¹

Sve ideje i pitanja, kao i naučni radovi kojima se Đozo bavio, bili su aktuelne prirode koja je u sebi nosila intenciju napretka, prosperiteta ummeta i muslimana, koji su bili s jedne strane potlačeni, s druge strane izloženi slijepom slijedenju (*taklidu*) i mnogim drugim unutarnjim previranjima, koja su bila osnovni razlozi dekadence muslimana. Nema tog učenjaka sa naših prostora da je sa većim entuzijazmom govorio protiv taklida (slijepog slijedenja) nego što je to bio Husein Đozo. Prema Đozinom mišljenju, taklid je uzrok nastanka mezheba (pravaca). On je bacio muslimane u dekadencu iz koje se ni dan-danas nisu izvadili. Ili, ako slobodnije možemo reći, veliki dio muslimana i dan-danas živi u taklidu (slijepom slijedenju). I zato čitava Đozina filozofija jeste pokušaj izbjavljenja ummeta iz mraka taklida. Ono što je žalosno jeste da Đozo kod mnogih nije naišao na pravilno razumijevanje, jer su mnogi uzeli njegove poruke i analize kao rješenja i zbog toga je efekat njegove razrade islamske misli izgubio na jačini. Đozo je u svim svojim govorima i pisanjima zagovarao, teoretski i praktično, obnovu ili reformu, ali ova Đozina ideja je od mnogih protumačena kao korak od vjere, a ne ka vjeri.

U Đozino doba govoriti o reformama islamskih ideja, rješenja, inovacija, bilo je vrlo nezgodno i izazivao je negativne reakcije ne samo kod vladajućih socijalističkih struktura, među bosanskom ulemom, nego i unutar muslimanskih

masa. Đozo je govorio o reformama jer je vidio stanje muslimana i njihovo pogrešno poimanje vjere i njenih propisa i načela. Đozo se susretao sa nizom problema prilikom pokušaja tumačenja svojih reformi. Bila je to, s jedne strane, karakteristika tadašnjih generacija da pogrešno tumače vjeru, a s druge strane, smatrali su onoga ko pokušava tumačiti islam na reformatorski način da odudara od principa vjere. Đozo je svakako bio nezadovoljan pasivnim odnosom muslimana prema islamu i njegovim živim idejama, pa je često govorio da ono što danas radimo nema ništa zajedničko i ništa slično sa pravim islamom, "jer islamska misao u ummetu je iscjepkana – dio tekstova je upitan, njihovo shvatanje je doslovno, tumačenje tradicionalističko i oslonjeno na određena mišljenja i historijske okolnosti bez uvažavanja realnosti u kojoj živimo te izazova i problema s kojim se susrećemo."² Ovdje bi kao primjer trebalo navesti riječi Husein ef. Đoze, a ne Ebu Sulejmana. Đozo je strogo bio protiv mišljenja koja su tada zauzimala vidno mjesto među muslimanima, kao što je pitanje nerada u islamu, letargije, kao i mišljenja da su vjera i nauka dva nepomirljiva neprijatelja, te mišljenja da je neznanje temelj ibadeta, apstinencija od svakog javnog djelovanja, kao i svaki oblik nerada. Zar sve ove stvari možemo nazvati islamom i ne boriti se protiv njih i ne mijenjati ih?

Promatrati svijet i čitati znakove Božije, za šta Đozo tvrdi da je posao nauke, jeste dužnost muslimana koju od njega traži islam. On o tome kaže slijedeće: „Prema Kur'anu, Bog se očituje i potvrđuje i Njegova se prisutnost osjeća isključivo u svijetu. Što dublje prodiremo u zbivanje i procese pojavnog svijeta, to sve više otkrivamo tu prisutnost. Božiju prisutnost u prirodi možemo otkriti samo putem nauke. Islamsku teologiju u stvari čine prirodne nauke koje nam otkrivaju savršenu zakonitost i ljepotu procesa i tokova zbivanja.

U tom pogledu su posebno interesantne znanosti: kemija, fizika, biologija, botanika, zoologija, astronomija, pa i humanističke nauke,³ jer je Muhammed, a.s., „razumsku aktivnost cijenio kao najvišu i najplemenitiju funkciju ljudskog duha,⁴ dok u slučaju „da se radi o sukobu (objave

2 Abdulhamid Ahmed Ebu Sulejman, *Kriza islamske civilizacije...*, str. 83.

3 Husein Đozo, *Islam u vremenu*, Izvršni odbor Udruženja ilmijje za SR BiH, Sarajevo, 1976., str. 95.

4 Nerkez Smailagić, *Uvod u Kur'an: historijat-tematika-tumačenja*, Zagreb, 1975., str. 185.

1 Husein Đozo, "Vrijeme obnavljanja islama", *Preporod*, 1978., br. 25., str. 5.

i razuma) tu dolazi do izražaja uloga aksioma razuma (*devr evvelijjat el-'akl*) u proučavanju, propitivanju i naučnom racionalnom istraživanju kako bi se utvrdio problem tog sukoba.⁵

U tom kontekstu Uzvišeni Allah kaže: „Prema Allahovu zakonu koji je vrijedio za one koji su bili i nestali! A ti nećeš u Allahovom zakonu izmjene naći.“ (Al-Ahzab, 62) „U Allahovim zakonima ti nećeš naći promjene, u Allahovim zakonima ti nećeš naći odstupanja.“ (Fatir, 43) Sve što je Božije savršeno je i ne podliježe nikakvim promjenama, a i nema potrebe za mijenjanjem. Đozo, kada govori o promjenama, navodi cilj tih promjena, pa kaže: „Cilj promjena je samo usavršavanje.“ Kao što je poznato, Đozo tvrdi da principi i učenja islama ne mogu nikada biti predmetom izmjena, niti promjena, jer bi to demantovalo njihovu apsolutnu savršenost.⁶ Đozino tumačenje reforme u islamu znači neodstupanje od njegovih velikih ideja. Velika je i neoprostiva greška, kako kaže Đozo, „smatranje idžtihada od strane velikog dijela uleme udaljavanjem od vjere, a ne približavanje njoj“. Po Đozinom mišljenju idžtihad nas upućuje na dvije vrlo važne stvari: Prvo – principi Kur'ana sadrže vječite i apsolutne istine, koje su podesne za sva vremena i sve strane svijeta, kako je to javno podržao Kongres pravnika održan u Lahaju 2-6. septembra 1932. god., ustvrdivši da islamskom pravu ne manjka ništa što bi ga moglo učiniti nepodesnim da ostane vreloom svjetskog prava i drugo – Svemogućij svojom pravednošću je obdario i nas i one poslije nas najvećom počašću, naime, da možemo direktno iz Kur'ana uzimati Njegove propise i upute.⁷

„Tu, u preživjelim, okoštanim oblicima stoji uzapćena ova misao preko hiljadu godina. Ona je doživjela samo jednu razradu i primjenu. Njena teološka koncepcija još uvijek stoji u razradi prvih mutekellimina, pravna u razradi prvih mudžtehida.“⁸ Ove postavke su polazne tačke Đozinog razumijevanja pitanja reforme, neophodnosti idžtihada i neopravdanosti taklida. Naravno, njegov stav prema hadisu je proistekao iz navedenih postavki koje u osnovi jesu abduhuovske, odnosno iz škole *Menara*.

Đozo je bio nosilac kretanja islamskog duha na ovim prostorima. Istinska vrijednost njegova

5 Abdulhamid Ahmed Ebu Sulejman, *Univerzalna civilizacijska kur'anska vizija...*, str. 56.

6 Husein Đozo, Naslov rada, *Izabrana djela*, I, str. 473.

7 http://www.islamskazajednica.org/index.php?option=com_ezin&task=read&page=2&category=13&article=5091.18.01.2011.

8 *Isto*, 317.

djela nije u samom djelu, mnogo više je prisutna u dejstvima toga djela, u pokrenutostima koja je izazvalo, u nemirima koje je priređivalo, u pomacima naprijed koje je na raznim stranama našeg islamskog života neosporno izborilo, kako navodi prof. Neimarlija ističući:

„Tražeći islamsku budnost, otrjeznjenje i zbiljsku pokrenutost i tamo gdje je sve izgledalo islamski pouzdano i neproblematično, koncipirajući sveopće stanje islama kao situaciju krize i promjene, pronalazeći stare i nove razloge oživljavanja islama u starom kao i novom, to djelo je često bilo atak na duhovnu usnulost i raskomćenost muslimana, direktna provokacija za različita vladajuća mnjenja, navike i osjećanja.“⁹

Dr. Enes Karić je ustvrdio da niko kao Đozo na našem podneblju nije sa većim zanosom i uvjerenjem govorio protiv taklida, i ističe: „da je taklid u Đozinim tekstovima poprimio status uklete sudbine muslimanskog povijesnog mišljenja, taklid je proizveo mezhebe, dekadencu, prezren položaj muslimanskog svijeta. Đozina filozofija povijesti islama, gledana u ovom kontekstu, jeste filozofija izbavljenja, oslobađanja te povijesti od taklida.“¹⁰

Ono što je primjetno u Đozinom djelu je konzistentnost njegova mišljenja, odvažnost stava i britkost pera. Zašto ovo ističemo? U Đozinom djelu nema velikih oscilacija i promjena. Naime, 1936. god. on piše i govori o potrebi reforme i idžtihada u islamu, sedamdesetih godina njegovi tekstovi su krcati idejom reforme, da bi osamdesetih godina, pred kraj svog života, pisao o potrebi i pokušajima savremene interpretacije i egzegeze kur'anske misli.

Njegova odvažnost i britkost pera postavila ga je na pijedestal intelektualaca koji se do kraja života, hrabro, smiono i, nadasve, krajnje umno, zalažu, govore i pišu o prosperitetu islama i muslimana.

Đozo se ne libi kazati: „ono što mi danas radimo i ono na čemu smo, nema ništa zajedničko s islamom, nego je, naprotiv, u najjačoj oprečnosti sa njegovim učenjem. Zar, propovijedanje nerada, letargije, učenje da su vjera i nauka dva nepomirljiva neprijatelja i da je neznanje temelj ibadeta, apstinencija od svakog javnog djelovanja, povlačenje od svih polja ljudske dje-

9 Hilmo Neimarlija, „Otvoreno djelo Huseina Đoze“, *Glasnik*, 1982., br.3, str. 243.

10 Husein Đozo, Naslov rada, *Izabrana djela*, I, str. 24.

latnosti, možemo nazvati islamom i zar to ne treba izmijeniti.¹¹

Đozini tekstovi su pisani u jednom dahu i bez velikih osvrtnja (izuzmu li se citati kao neophodne potvrde njegovih ideja, podnožne napomene ne postoje u njegovim tekstovima), kao vlastiti misaoni odgovor na izazove samog života. Lahko se da zaključiti da je Đozo na tragu modernista, jer nemirenje sa sadašnjosti, reformističke ideje koje hoće učiniti istu djelotvornom i dinamičnom jesu glavne crte reformista. M. Abduhu npr. navodi na pregršt primjera u *Menaru* u prilog reforme a osude taklida. Evo nekoliko primjera iz *Menara* koji jesu izvorište Đozinih ideja:¹²

- Čuvati ono što se već ima je lakše negoli pronaći ono izgubljeno.

- Muslimanima je Božijom Knjigom data svjetlost ali su oni tu svjetlost zamijenili tamnina ogavnoga *taklida*.

- Svemoguću Bog neće nas na Danu Sudnjem pitati o mišljenjima ljudi i o tome šta su oni razumjeli iz Kur'ana, već će nas pitati o Svojoj Knjizi koju je objavio radi našeg vođenja i upute i pitat će nas o sunnetu Svoga Vjerovjesnika koji nam je objasnio to što nam je objavljeno.

Smisao reforme je čišćenje islama od svega onoga što se tokom vremena uvuklo u njega i postalo njegovom sadržinom, u nekim slučajevima i dogmom. To onemogućuje vitalnost islamske misli.

Đozo nerijetko objašnjava suštinu reforme, ona ne znači promjenu postulata islama već teži izmjeni postojećeg stanja muslimana. „... Ljudska misao prolazeći kroz vjekove historije u svom gigantskom stvaranju činila je razne varijacije. Život čovječanstva se neprestano kreće. On ne zna za mirovanje. Mirovanje i život su dva kontradiktorna pojma koja se nikad ne mogu sastati. Paralelno sa tim zakonom išla je volja za obnovom.“¹³ Prema tome, reforma je za Đozu imala presudan značaj u historiji ljudske civilizacije, bila ideal svih velikih umova, pa tako i muslimanskih umova do perioda

dekadence. A taj period dekadence muslimana nastupa kada je pravo učenje islama zamijenjeno raznim komentarima, *hašijama* i *kilu-kalom*. Naime, ti silni komentari na komentare koji su krcati predajama *kazano je - kazao je*, spriječili su pojedince da samostalno proučavaju Kur'an i direktno crpe iz njega poruku.

„To je doba pune sterilnosti, učmalosti, mirovanja i parazitskog življenja na račun ranijih generacija. To je doba pretakanja, prepričavanja, *šerhova*, *hašija*, *hamiša*, *hulasa*, *muhtesara*. Tu se vrtjelo u začaranom krugu.“¹⁴ Đozo će kazati da su u takvoj klimi nastali razni kultovi evlija, kerameta ličnosti, autoriteta, različite deformacije, zablude stranputice kao što su kadijanije, ahmedije, behaije itd. Sve je to kočilo reformu odnosno obnovu, a život teče.

Iščitavanjem Đozinog djela lahko je zapažiti činjenicu da govor o reformi kojeg on tako često ponavlja je isprepleten sa njegovim snažnim pozivanjem na idžtihad koji je prisutan u svim njegovim tekstovima. Isto tako je uočljivo da Đozo neselektivno koristi pojmove reforma i obnova. Neki od autora *tedždidu* daju značenje modernizma, nastojanja da se religija učini spojivom sa opštim kretanjima u različitim sferama društva. U tom svjetlu, *islah* je dobio značenje reforme određene oblasti religijskog učenja i prakse.¹⁵ Đozo govori o potrebi reforme u domenu šerijatskog prava ali isto tako i moralnoj reformi pojedinca i društva. Vjersko učenje mora proći fazu pročišćenja od „naslaga“ prošlosti i mora ići putanjom sa modernim vremenom, teze su koje nalazimo u njegovim tekstovima.

Prema tome, jasnu diferenciju između navedenih pojmova nećemo naći u Đozinim tekstovima. Za Đozu *taklid* znači mirovanje, življenje vječito u jednom stanju, stalno gledanje unazad i vraćanje prvim oblicima društvenog života primjenjujući njegove norme na savremeni život i dajući mu njegov oblik.

„Iako su osnivači mezheba bili mudžtehidi koji su samostalno rasuđivali, mnogi bi svoje fetve i zaključke izmijenili, jer su i njihovi učenici poslije njih mnogo toga izmijenili s promjenom mjesta i vremena, iako je razlika između jednih i drugih bila veoma mala. Čak su i imami sami, za svoga života, mijenjali stavove, shodno promjeni truda koji su ulagali u rješavanju pitanja,

14 Đozo Husein, Pitanja čitalaca i naši odgovori, *Glasnik*, XXXI/1968., br. 1-2., str. 3-9.

15 Karčić, *Društveno pravni aspekt...*, str. 93.

11 Husein Đozo, „Problem reforme u islamu“, *Islamski glas*, II/1936, br.24., str. 1-2 (Rad je objavljen u kuvajtskom časopisu *Savtul-islam*, a preveo ga je Ahmed Mulalić.)

12 E. Karić, „Islamski modernizam i Husein Đozo“, *Izabrana djela*, I, str. 5-43.

13 Husein Đozo, „Problem vjerske obnove“, *Novi behar*, XII/1938-39. br. 20-21., str. 232-234.

utjecaju životne dobi i sazrijevanju, ili pak, vremena i mjesta. Imami Ahmed je tako o istom pitanju zauzeo nekoliko različitih mišljenja. Te njegove fetve ne razlikuju se jedna od drugih ni zbog čega drugog osim što su izdate u različitim uvjetima i stanjima u kojima se Imam Ahmed nalazio¹⁶.

Ako prihvatimo mišljenje da se idžtihadska misao odnosila na šerijatsko pravo, taklid se, prema tome, odnosio na primjenjivanje i slijedenje onih šerijatsko-pravnih rješenja koja su razradili raniji pravници. Taklid je znak dekadence muslimana i muslimanskog mišljenja.

„Zagovaranje općeg taklida znači negiranje savremenosti uzvišenih načela islama i njegove vječnosti. Pozitivno znamo, u šta niko ne sumnja osim pristalica *taklida*, da se promjenom vremena mijenjaju i propisi zakona (*bi tegajjuriz-zeman jetegajjerul-ahkam*). Slijedi: pravni poredak jednog perioda i vremena koji sadrži u sebi sve njegove odlike... ne može biti vječit. On se mora mijenjati i dopunjavati prema prilikama¹⁷“

Stoga su fekihi Šerijata utvrdili da se fetva može mijenjati s izmjenom vremena, mjesta, običaja i situacija. Njihov je dokaz uputa ashaba i postupci četverice pravednih halifa, za koje nam je Poslanik naredio da ih slijedimo i da se za njima povodimo. Na to je ukazao i vjerovjesnički sunnet, a prihvatio ga je i Časni Kur'an... Ti stavovi (imama-osnivača mezheba – primj. B.M.) su odgovarali tom vremenu i bili u skladu s okolnostima, ali nisu odgovarajući za ovo vrijeme. Danas postoje tako ogromne novine koje našim prethodnicima ni na pamet nisu pale, a njihovo iznošenje šteti islamu i njegovim sljedbenicima i izobličuje sliku njegovog misionarstva. U to spadaju: podjela svijeta na *darul-islam* i *darul-harbi*, tvrdnja da je rat temelj odnosa muslimana s drugima, da je džihad farzi-kifaje za ummet i njima slični stavovi.¹⁸

Taklid je neprihvatljiv iz nekoliko razloga, a oni su jasno uočljivi u Đozinim tekstovima:

- ako bi pripisali vječitost principima i rješenjima do kojih su došli pravници u jednom

16 Jusuf El-Karadavi, *Razumijevanje prioriteta*, Bemust, Sarajevo, 2000., str. 63.

17 Đozo, "Pokret za obnovu idžtihada", *Islamski glas*, II/1936., br. 23., str. 2.

18 El-Karadavi, *Razumijevanje prioriteta*, str. 81.

vremenu onda bi slijedila činjenica da je Kur'an nepodesan za sva vremena,

- narod koji odbija sve što dolazi vremenom, a čuva ono što je kod njega mora biti žrtva te borbe.

Za Đozu je, prema tome, neprihvatljivo davanje konstantnosti mudžtehidskim rješenjima. To su rješenja samo za jedno određeno vrijeme i prilike, jer: „Islam nikada ne prerasta isključivo u čistu teoriju, već uvijek zadržava status dinamične realnosti¹⁹. Smatra da svaka generacija mora tumačiti Kur'an iz svog vremena, ali pri tome ne brisati islamsku tradiciju kojoj se mora prići otvorenih očiju, moramo znati motive, okolnosti i razloge pojedinih, naročito pravno-fikhskih rješenja i razloge nastanka pravnih sistema i njihove povijesne okolnosti, kako bi kazao Husein Đozo, koji su bili determinante idžtihada klasičnih autoriteta u njihovim praktičnim rješenjima.

Abduhuova obnoviteljska *Menar* škola, koju je plodotvorno i plodonosno slijedio Husein Đozo "inaugurirala je historičnost u tumačenju Svetog teksta, napose je insistirao na historičnosti u tumačenju klasičnih teoloških, pravnih, filozofskih... sistema islamskog mišljenja.²⁰

Taklid je zaustavljanje procesa života koji neprestance teku i traže nova rješenja. Mudžtehid odgovara na ta pitanja vremena, a mukallid oponaša stara rješenja ili ne daje odgovore. Prema Đozinom mišljenju ovaj problem se desio u onom trenutku kada je primjena islamske misli shvaćena, ne kao način razrade, nego kao gotovo rješenje. Time je zaustavljen dalji dinamičan razvoj islamske misli.²¹ Po njemu, stav da su prvi mudžtehidi i autori rekli konačnu i definitivnu riječ o primjeni islama je „*okamenilo prve oblike praktične primjene*“ odnosno zaustavilo islamsko mišljenje općenito. Đozo objašnjava zašto su muslimani došli u dilemu novo ili staro i kako se rodila misao obnove islama:

- kolonijalizam je širio tendenciju da je islam prevaziđen, neprikladan za naše doba i nesposoban za bilo kakvu adaptaciju;

- proces laicizacije i evropeizacije islamskih naroda je išao prilično brzo i

19 Safvet Halilović, *Sira - životopis posljednjeg Allahovog Poslanika*, El-Kalem, Sarajevo, 2010., str. 5.

20 Husein Đozo, Naslov rada, *Izabrana djela*, I, str. 19.

21 Više v.: *Islam u vremenu*, str. 49-50.

- velika zaostalost islamskih naroda i nagomilavanje bezbroj teških proturječnosti i problema koji su čekali na svoja rješenja, pomoglo je i ubrzalo prodor evropske misli u taj svijet.²²

- Toj evropskoj misli nije se imao ko suprotstaviti putem idžtihada, a ne taklida jer je taklid omogućio njen brz prodor u muslimanski svijet, rekao bi Đozo. Đozo ukazuje na dva protivnika obnove i reforme, odnosno pokreta za obnovu islamske misli a to su:

a. "opća slabost i zaostalost muslimana, koja je dovela do izopačivanja i svođenja islama na puki formalizam, obrede i na punu izolaciju iz svih ljudskih aktivnosti, i

b. kolonijalizam, koji je pored ekonomske eksploatacije, nastojao i težio duhovnom porobljavanju potlačenih naroda, čime je još više ugrožavao njihov opstanak"²³

Kao alternativu ovome stanju Đozo vidi rješenje u sljedećem: "obratiti muslimane pravom islamu", odnosno "povratiti se čistoći vjere i njenom prvotnom obliku, odstranivši sve što se je privjesilo i krivo shvatilo"²⁴, "osloboditi islam tuđih elemenata mistifikacije i pseudosufizma, a zatim se okrenuti prema vani i suprotstaviti se tuđinskim mislima koje su u sebi nosile negaciju islamske misli"²⁵

Đozo odgovara na "reakcionarne snage" koji smatraju da je u pitanju revizija islama, pa kaže: „Kod islamske obnove ne radi se, kao što neki pogrešno misle, o mijenjanju islamskih principa i o reviziji izvornih islamskih učenja, niti o neosnovanom svojevolumnom tumačenju islamskog učenja, kako bi se prilagodilo savremenom načinu života. Obnova ne krije u sebi nikakvih revizionističkih tendencija. Naprotiv, njen osnovni poziv sastoji se u vraćanju izvornim učenjima islama."²⁶

U Đozinoj teoriji postoje "dva islama", pravi islam, islam života, akcije, progresna, dinamika, idžtihada i ovaj islam, bolje rečeno predstave o islamu, koje su formirane u periodu dekadence i

22 Đozo Husein, "Smisao i obnova islamske misli", *Glasnik*, XXXI/1968., br. 1-2., str.

23 Husein Đozo, Naslov rada, *Izabrana djela*, I, str. 249-250.

24 Mehmed Handžić, „Obnavljanje islama“, *Takvim*, Izvršni odbor Udruženja ilmije u SRBiH, Sarajevo, 1979, str. 104.

25 Husein Đozo, Naslov rada, *Izabrana djela*, I, str. 250.

26 Husein Đozo, Naslov rada, *Izabrana djela*, I, str. 250

koje predstavljaju obične deformacije. Đozo kada govori o obnovi islamske misli zasigurno ima na umu ovaj "drugi islam" koji treba pokrenuti sa mrtve tačke.

On je stava da je imanentno islamu da se stalno obnavlja, kao što se obnavlja ljudski život, da je riječ o obnovi islamske misli, a ne obnovi vjere islama. Dakle, šta je to što je u islamu podložno stalnoj promjeni? Đozo razlikuje *din* kao nepromjenjivu kategoriju od *tedejjun*-a kao čin razumijevanja vjere. I dok *din* islama uvijek ostaje isti, *tedejjun* islama razlikuje se od vremena do vremena i od osobe do osobe kao "vjerujućeg subjekta". *Din* je skup općih koncepcija koje su sadržane u Kur'anu – posljednjem izdanju Božije objave, dok je *tedejjun*, ustvari, razrada i primjena tih koncepcija u životu.²⁷

Obnova (*tedždid*) u islamu, odnosno obnavljanje islamske misli (*tedždidu-l-fikri-l-islami*) u naravi je samog islama, odnosno u prirodi njegova učenja jer islam je sam život, zapravo njegovo učenje jest afirmacija ljudskog života. I kao što se ljudski život stalno obnavlja, njegovim obnavljanjem, obnavlja se i islamska misao.²⁸

Nadalje, Đozo smatra da je za obnovu islamske misli bitan preduvjet vratiti instituciju idžtihada u život muslimana, jer bez toga nema valjane razrade islamske misli pa, prema tome, ni njezine primjene u životu,²⁹ a opet, nema islamskog preporoda bez vjerske obnove.³⁰

Husein ef. Đozo pitanje obnove i reforme promišlja na modernistički način oslanjajući se na svoje učitelje Muhameda Abduhua i Rešida Ridaa, a pozivajući se na *Menar* i crpeći svoju građu za obnovu upravo iz tog izvora. Obnova i reforma moguća je isključivo na principu idžtihada koji je centrifugalna sila izvora islama.

27 Život i djelo Husein ef. Đoze, Zbornik radova sa naučnog simpozija, FIN, Sarajevo, 1998., str. 153.

28 Husein Đozo, Naslov rada, *Izabrana djela*, I, str. 472-485.

29 Husein Đozo, Naslov rada, *Izabrana djela*, II, str. 660-661.

30 Autor, "Islamski preporod-vjerska ili politička revolucija", *Takvim*, Izvršni odbor Udruženja ilmije u SRBiH, Sarajevo, 1972., str. 63.

Literatura:

1. Husein Đozo, "Vrijeme obnavljanja islama", *Preporod*, 1978., br. 25.
2. Abdulhamid Ahmed Ebu Sulejman, *Kriza islamske civilizacije*. El-Kalem, Sarajevo, 2010.
3. Husein Đozo, *Islam u vremenu*, Izvršni odbor Udruženja ilmije za SR BiH, Sarajevo, 1976.
4. Nerkez Smailagić, *Uvod u Kur'an: historijat-tematika-tumačenja*, Zagreb, 1975.
5. Abdulhamid Ahmed Ebu Sulejman, *Univerzalna civilizacijska kur'anska vizija*.
6. Husein Đozo, *Izabrana djela*, I. El-Kalem, Sarajevo, 2006.,
7. Hilmo Neimarlija, „Otvoreno djelo Huseina Đoze“, *Glasnik*, 1982., br.3.
8. Husein Đozo, „Problem reforme u islamu“, *Islamski glas*, II/1936, br.24., str. 1-2 (Rad je objavljen u kuvajtskom časopisu *Savtul-islam*, a preveo ga je Ahmed Mulalić.)
9. E. Karić, „Islamski modernizam i Husein Đozo“, *Izabrana djela*, I. El-Kalem, Sarajevo, 2006.
10. Husein Đozo, „Problem vjerske obnove“, *Novi behar*, XII/1938-39. br. 20-21.
11. Đozo Husein, Pitanja čitalaca i naši odgovori, *Glasnik*, XXXI/1968., br. 1-2.
12. Karčić, *Društveno pravni aspekt islamskog reformizma*. Islamski teološki fakultet, Sarajevo, 1990.
13. Jusuf El-Karadavi, *Razumijevanje prioriteta*, Bemust, Sarajevo, 2000.
14. Đozo, „Pokret za obnovu idžtihada“, *Islamski glas*, II/ 1936., br. 23.
15. Jusuf El-Karadavi, *Razumijevanje prioriteta*, Bemust, Sarajevo, 2000.
16. Đozo, „Pokret za obnovu idžtihada“, *Islamski glas*, II/ 1936.
17. Safvet Halilović, *Sira - životopis posljednjeg Allahovog Poslanika*, El-Kalem, Sarajevo, 2010.
18. Đozo Husein, „Smisao i obnova islamske misli“, *Glasnik*, XXXI/1968.
19. Mehmed Handžić, „Obnavljanje islama“, *Takvim*, Izvršni odbor Udruženja ilmije u SRBiH, Sarajevo, 1979.
20. Život i djelo Husein ef. Đoze, Zbornik radova sa naučnog simpozija, FIN, Sarajevo, 1998.
21. N.N., „Islamski preporod-vjerska ili politička revolucija“, *Takvim*, Izvršni odbor Udruženja ilmije u SRBiH, Sarajevo, 1972., str. 63.
22. http://www.islamskazajednica.org/index.php?option=com_ezine&task=read&page=2&category=13&article=5091.18.01.2011

Summary الموجز

THE IDEAS OF HUSEIN ĐOZO ABOUT REFORM AND RE-CONSTRUCTION
DAMIR EF. BABAJIĆ

التجديد والإصلاح في خطاب الشيخ حسين جوزو
دامير بابايتش

Reformist movements in the Islamic world have reflected upon, primarily students in Bosnia and Herzegovina having an impact of considerable change of the local Islamic thought. Thus the change of relations in reinterpretation of the basic sources of Islam took place from traditional towards modernists view point and consequently the way of applying and practising the same changed. The change of cultural and civilizational surrounding caused the turbulences within the Bosniak community wherein the reformist's ideas took a lead mainly in the second half of the twentieth century. Within the political structure of socialism the only religious ideas possible were those of modernism and the main promoter of the ideas of religious modernism, Husein Đozo as the religious – educational representative of the Supreme Assembly of the Islamic Community gave these ideas acceptable shapes, especially in legitimising certain socio-political changes from the point of view of the Islamic law. In the modernists school of thought widely held opinion is that the basic sources of Islam are to be interpreted in the light of human needs through the institution of ijtihad, for this reason we attempted to bring to light Husein Đozo's concept of reform since he was the representative of this stream of the Islamic opinion in our country.

Key words: Đozo, reconstruction, reform, ijtihad

كان للحركات الإصلاحية في العالم الإسلامي انعكاساتها على أرض البوسنة والهرسك. وقد حدث ذلك بشكل رئيسي عن طريق طلابنا الذين كان لهم كبير الأثر في مسار الفكر الإسلامي عندنا. وحدث التغيير في حياة مسلمي البوسنة والهرسك وموقفهم من إعادة تفسير مصادر التشريع الإسلامي الرئيسية والتحول من النماذج التقليدية إلى النماذج الحديثة. مما أدى إلى تغيير في كيفية التطبيق. إن استبدال الدائرة الثقافية الحضارية أثار وضعاً عاصفاً داخل الجسد البوشناقي. فسادت في مثل تلك الظروف الأفكار الإصلاحية. لاسيما في النصف الثاني من القرن العشرين. وفي بيئة الاشتراكية الاجتماعية السياسية. كانت أفكار الحداثة الدينية هي الأمر الوحيد الممكن. وكان الشيخ حسين جوزو هو المحرك الرئيس لها من موقعه مديراً للشؤون الدينية والتعليمية في الرئاسة الإسلامية العليا. فقد أعطى بتلك الأفكار تفسيرات مقبولة للأحكام الإسلامية. ولاسيما في إضفاء الهوية الإسلامية على بعض الحملات الاجتماعية السياسية والدينية داخل المشيخة الدينية الإسلامية. والتي تم تنفيذها في الأوساط المسلمة. وفي مقدمتها إنشاء الجمعيات التعاونية الزراعية. وحملات جمع الزكاة وصدقة الفطر وغيرها. ويغلب الرأي بأن تفسير مصادر الإسلام الأساسية ينبغي أن يكون في ضوء الحاجات البشرية عن طريق الاجتهاد. لذا سنحاول تحت هذا العنوان أن نشير إلى مفهوم التجديد والإصلاح عند الشيخ حسين جوزو. نظراً لكونه من دعاة الرأي التجديدي والإصلاحي في الإسلام عندنا.

الكلمات الرئيسية: جوزو، التجديد، الإصلاح، الاجتهاد.